

כשתקראי בשמך

רעיה מורג

סרטו האחרון של ז'אנג יימו, מגדולי הבמאים הסיניים, נפתח בסצנה בה המוני תלמידים בגיל בית הספר התיכון עולים למשאיות כדי לנסוע לאזורים כפריים הרחק ממשפחתם ומביתם. כידוע, בזמן מהפיכת התרבות (1966-1976) הפך מאו דזה דונג את "המשמרות האדומים", אותם צעירים בגיל העשרה שגויסו ליחידות צבאיות למחצה ושהיוו את תנועת הצעירים הגדולה ביותר בהיסטוריה המודרנית, לכוח כל יכול, שביצע את מסע הטיהורים נגד מתנגדי המשטר. בכאוס שהשתרר בתקופה שבין 1966 ל-1969, עם הרס "ארבעת הנושנים" - המנהגים הנושנים, התרבות הנושנה, ההרגלים הנושנים והחשיבה הנושנה - נרצחו או נעלמו מיליוני אנשים. אוניברסיטאות נסגרו והושתקו, אינטלקטואלים, אמנים, עיתונאים וחברי המפלגה עצמה נעלמו, פרסום מאמרים מכל סוג חדל להתקיים, ועדויות לתקופות קודמות (כגון מקדשים, מונומנטים ועבודות אמנות) הושחתו ונהרסו עד היסוד. בראשית 1969 חשש מאו כי "המשמרות האדומים" עלולים לצאת מכלל שליטה ויזם את הטרנספור הגדול בעולם: כ-15 מיליון צעירים חברי "המשמרות האדומים" נשלחו אל מחוזותיה הנידחים של סין למשך תקופה של כעשר שנים. חלק מהצעירים אימצו בקנאות את האידיאולוגיה הרשמית, שטענה כי הם יחיו עם האיכרים, יעזרו להם וילמדו מהם. אחרים, כמו גיבורת סרטו של ז'אנג "כשתקראי בשמך" (סין, 2010), שהיו בעלי "רקע שלילי" (בנים למשפחות של אינטלקטואלים, "קפיטליסטים", "ריאקציונים", או "אויבי המשטר" האחרים), נאלצו לקבל את רוע הגזירה.

"כשתקראי בשמך" מתאר סיפור אהבה שמתפתח בכפר הנידח בין ג'ינג (ז'ו דונגיו) לבין סון (דו שיאו), סטודנט צעיר לגיאולוגיה. ז'אנג יימו משרטט תמונה פסטורלית אידיאלית של הכפר ושל המשפחה שאצלה מתארכת ג'ינג. מצד אחד, תיאור זה דומה להפליא ברמה הויזואלית לכרזות התעמולה מאותן שנים, בהן נראות, למשל, פנים מחייכות של צעירים עירוניים וכפריים על רקע ערבות שלג קפואות, מפגשים מלאי שמחה בשדות ירוקים, או מורה הנושא על גבו ילדה קטנה בתוך פלג מים, מוקף בפניהם הנלהבות של ילדי האיכרים, תלמידיו. מצד שני, למרות שז'אנג היה בין במאי האולימפיאדה בבייג'ינג, כלומר יקיר המשטר הנוכחי, היכרות עם הביוגרפיה שלו ובעיקר עם סרטיו המוקדמים אינה מאפשרת להניח כי "כשתקראי בשמך" מדחיק את זוועת הטרנספור המאואיסטי – הפרידה מהבית, תנאי המחיה הקשים, הרעב, הבורות והעיונות של האיכרים, שראו בצעירים עוד פיות שיש להאכיל. ז'אנג יימו נולד ב-1950 למשפחה שתויגה כחשודה פוליטית. אביו היה בכיר בקואומינטנג ואחיו נחשד כמרגל. מגיל 16 עד 19 נשלח לעבוד בחוות כפריות ומגיל 19 עד 27 עבד כמנקה ושוער בבית החרושת לטקסטיל מס' 8. הדחף האמנותי הניע אותו למכור את דמו כדי לקנות מצלמת סטיל, היות וזו עלתה פי ארבע ממשכורתו. הוא צילם את הבאים בשערי המפעל ומכר את התמונות ל"שנסי דיילי". ב-1978, כשדנג קסיופינג פתח את ביה"ס לקולנוע בבייג'ינג, ז'אנג פנה לשר התרבות במחאה על כך שהמהפיכה גזלה עשר שנים מחייו, והתקבל, בגיל 32, לביה"ס לקולנוע. כבמאי שגדל על תרבות אולטרה דידקטית ומונוטונית, היה עליו להתמודד בסרטיו מ-1985 ואילך עם תהליך עמוק של שינוי פוליטי, פירוק המאואיזם ומודרניזציה, יחד עם צנזורה.

כדי להתמודד עם הצנזורה, יצירתו המוקדמת של ז'אנג ("שדות החיטה האדומים", "הפנסים האדומים", "ז'ו דו") אמנם עסקה באהבה לא ממומשת, תחת דיכוי, אך התרחשה בעבר הפרה-קומוניסטי. בניגוד לכך, "כשתקראי בשמך" מתאר את אי מימוש האהבה בכלים ריאליסטיים, בהווה של המהפיכה. בפני הצופה המערבי בסרט עומד לפיכך אתגר כפול. ראשית, עליו להיענות לסנטימנטליות הפואטית וליופי הויזואלי של "כשתקראי בשמך", למרות שהעולם המתואר נושא עימו אך מעט מזוועות המהפיכה. שנית, עליו להבין, כי הבחירה לעצב את סיפור האהבה הרומנטי הזה כנאיבי היא למעשה בחירה חתרנית, וכי אין מדובר בהכחשה של זוועות מהפיכת התרבות אלא בכתיבה-מחדש של הפרק הזה בהיסטוריה של המהפיכה כפרק אינדיבידואלי עמוס תשוקה. בדומה ל"הפסנתר" של ג'יין קמפיון, שכתב-מחדש את ההיסטוריה של האישה בתקופה הויקטוריאנית כהיסטוריה אנטי-ויקטוריאנית, משוחררת, והעמיד על המרקע אישה מודרנית, עם תשוקות, מאהב, וילדה מחוץ לנישואין – כך "כשתקראי בשמך" כותב מחדש את המינית של תקופת המהפיכה התרבותית.

ז'אנג הופך על פיה את תפיסת האהבה שהיתה מקובלת בזמן מהפיכת התרבות. כלומר, האהבה הרומנטית כתגובה פוליטית, חברתית, מוסרית, לא אמוציונלית, ושאינה קשורה לחוויה רומנטית, לאהבה ממבט ראשון, או לארוטיות. בזמן המהפיכה, משיכה פיזית, התלהבות וכמיהה לאהוב/ה נחשבו עמדות בורגניות אסורות. בשנים '49 עד '80 סקס היה טאבו. תשוקה נתפסה כאבדן שליטה, חוסר יציבות, חוסר טוהר, ביטוי מביש של מוח חולה או הוכחה לאינדיבידואליזם בורגני הבוגד בטובת הכלל. מבחינת ז'אנג, ב"כשתקראי בשמך" ההנאה והרומנטיקה קודמות למחויבות פוליטית למפלגה, למדינה ולמנהיג. הסרט משרטט סיפור אהבה שבו עצם הנוכחות של אהבה רומנטית בתקופה שבה היה איסור גלוי עליה שובר את השיח המאואיסטי, המבוסס על השתקה והכחשה. המיזנסצנה היפה להפליא נשענת על מראה סין האיכרית שעדיין לא הושחתה על ידי המודרניזציה. מבחינה זו, העיצוב הויזואלי הנטורליסטי הוא חלק מהותי מהפרשנות מחדש של העבר.

המאבק על המיניות כמשאת נפש פסיכולוגית, נפשית וגופנית מניע, אם כך, לא רק את הנראטיב של יצירתו המוקדמת של ז'אנג, עמוסת סמלי הדיכוי, אלא גם את זו הנוכחית, הריאליסטית. למעשה, גם האפוס ההיסטורי של ז'אנג, "סיפור חיים", המתאר את זוועות המהפיכה בדרך ריאליסטית, תוך ייצוג הדה-רומנטיזציה והדה-סקסואליזציה המאואיסטים, אינו חתרני במובן זה. במלים אחרות, "כשתקראי בשמך" מכונן את הרה-הומניזציה של הסובייקט הסיני כיסוד חתרני דווקא באמצעות המלודרמה הריאליסטית. ככל שעלילת הסרט מתקדמת, מתברר שגזירת גורל מפרידה בין האוהבים, שכן האהוב נעשה חולה בלוקמיה. ההתקה מאיסורי המשטר, שיש להם נוכחות בסרט, למחלת הסרטן, מעצימה את הפשטות המובנת-מאליה של עצם הצגת סיפור האהבה כיסוד החתרני המרכזי.

קשה להניח ש"כשתקראי בשמך" הוא משמעותי לקהל סיני ולקהל מערבי באותו אופן, כמובן. אך, לאחר שנים של מאבק עם הצנזורה, מצד אחד, ושל עבודה במערב, מצד שני, ז'אנג יימו מציע לקהל הסיני את הרומנטיקה כדרך לכונן מחדש את הסובייקטיביות הסינית ולהציע הגדרת זהות שאינה חברתית. למרות ש"כשתקראי בשמך" הוא יחסית סרט נעים על תקופה איומה, הוא מזכיר לקהל המערבי כי ביטויים חופשיים של מיניות וארוטיות במרחב הציבורי הם דרך של התנגדות לדיכוי.